

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ

©2025 ЛОГОША Р. В., КРИЧКОВСЬКИЙ В. Ю.

УДК 364.22:316.324.5:001.8(477)
JEL Classification: I32; I38; B55; O15

Логоша Р. В., Кричковський В. Ю.

Методологічні засади дослідження та подолання бідності в економічній теорії і практиці

Статтю присвячено проблематиці бідності методологічного рівня, де розглянуто гносеологію самого поняття, хронологію цивілізаційного сприйняття злиднів, а також можливостей подолання цього негативного явища. Метою статті є систематизація та аналіз найбільш відомих концептів і практик визначення, оцінювання та протидії бідності. Конкретизація мети сформована на основі вирішення таких завдань: 1) здійснити опис найбільш відомих концептів і практик визначення, оцінювання та боротьби з бідністю; 2) надати авторський підхід до зазначеної проблематики; 3) довести коректність твердження про те, що бідність можна програмувати, моделювати і керувати нею в межах окремої економічної задачі. Обґрунтовано соціоекономічну природу бідності як реального, повсюдного і поширеного феномену, який складає сутність будь-якої економічної системи, здійснюючи істотний вплив на економіку, мораль, динаміку прогресу. Акцентовано увагу на важливості висвітлення основних концептуальних підходів до тлумачення природи цього явища, а також боротьби з таким (зменшенням, усуненням як такого, контролем за відповідними наслідками тощо). Проаналізовано відомі методики оцінювання, відстеження та прогнозування бідності. Обґрунтовано загрози процесу подальшого масштабування бідності як водночас соціоментального та економічного феномену за сучасного посилення протекціонізму в економіці більшості країн світу. Констатовано, що впродовж останнього століття масштаби злиднів (абсолютної бідності) у світі різко зменшилися; натомість бідність – у широкому розумінні – набула нового вигляду і зростає насамперед в економічно розвинутих економіках. Це відбувається на тлі того, що сучасне уявлення про боротьбу з бідністю практично повсюдно трансформувалося у ліві ідеології, тоді як ефективність традиційної державної політики боротьби з бідністю є щонайменше сумнівною. Авторська методологія дослідження та подолання бідності передбачає об'єктивність цього явища у соціумі та дієвість проактивної політики в межах компетенції місцевих громад, відповідно – низьку ефективність державної політики національного рівня. На цій основі сформульовано та наведено положення авторської теорії бідності, яку побудовано на основі лібертаріанської версії соціоекономічного розвитку. Основна ідея такої версії передбачає, що у подоланні бідності визначальною є філософія розвитку. Отже, бідність завжди має індивідуальний вимір і модель корекції; єдиним логічним варіантом боротьби з бідністю є модель розвитку / саморозвитку, яка передбачає кардинальну зміну поведінки конкретного агента. Бідність можна звести до мінімального рівня не у сфері політики, а лише за рахунок зміни соціоекономічного статусу конкретного агента. Будь-які зазначені моделі розвитку / саморозвитку як інструмент боротьби з бідністю є похідними і логічними елементами капіталізму, тобто продуктом економічного середовища з максимально вільною ринковою економікою та конкуренцією, рівнем загальної свободи в цілому. Акцентовано увагу на особливій ролі агентів із опортуністичним світоглядом і поведінкою, присутність яких є об'єктивним явищем. Здійснено опис універсальної економічної задачі з подолання / мінімізації бідності за принципом комплексу дій у межах чітко визначеної місцевої економіки.

Ключові слова: бідність, методологія, природа бідності, теорія бідності, методики оцінювання бідності, подолання бідності.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2025-4-326-335>

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 28.

Логоша Роман Васильович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри аграрного менеджменту та маркетингу, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21008, Україна)

E-mail: Lrv@vsau.vin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6462-5083>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/1013277>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213193418>

Кричковський Вадим Юрійович – доктор філософії, старший викладач кафедри рослинництва та садівництва, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21008, Україна)

E-mail: 2112kv@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4415-0708>

Lohosha R. V., Krychkovskiy V. Yu. The Methodological Foundations of Research and Poverty Alleviation in Economic Theory and Practice

The article is devoted to the problem of poverty at the methodological level, where the epistemology of this concept, the chronology of civilizational perception of poverty, as well as the possibilities of overcoming this negative phenomenon are considered. The aim of this article is to systematize and analyze the most well-known conceptions and practices for defining, assessing, and countering poverty. The specific objectives are based on the following tasks: 1) to describe the most well-known conceptions and practices for defining, assessing, and combating poverty; 2) to present the authors' approach to this issue; 3) to prove the correctness of the statement that poverty can be programmed, modeled, and managed within the framework of a separate economic task. The socioeconomic nature of poverty as a real, widespread and common phenomenon that constitutes the essence of any economic system, exerting a more than significant influence on the economy, morality and the dynamics of progress, is substantiated. The importance of highlighting the main conceptual approaches to interpreting the nature of this phenomenon, as well as combating it (reducing, eliminating it as such, controlling its consequences, etc.) is emphasized. An analysis of well-known methods for assessing, tracking, and forecasting poverty has been carried out. The threats to the process of further scaling of poverty as both a socio-mental and economic phenomenon in the context of the current strengthening of protectionism in the economies of most countries of the world are substantiated. It has been acknowledged that over the last century, the scale of destitution (absolute poverty) in the world has decreased sharply; instead, poverty – in the broad sense – has taken on a new form and has grown primarily in economically developed economies. This is happening against the backdrop of the fact that the modern This is happening against the backdrop of the fact that the modern views of combating poverty have almost universally transformed into left-wing ideology, while the effectiveness of traditional State policies to counter poverty is questionable, to say the least. The authors' methodology of studying and overcoming poverty assumes the objectivity of this phenomenon in society and the effectiveness of proactive policies within the competence of local communities, and, accordingly, the low efficiency of national-level government policies. On this basis, the provisions of the authors' theory of poverty, which is based on the libertarian version of socioeconomic development, are formulated and presented. The main idea of this version is that the philosophy of development is fundamental to overcoming poverty. Accordingly, poverty always has an individual dimension and model of correction; the only logical option for combating poverty is a model of development/self-development, which involves a radical change in the behavior of a specific agent. Poverty can be reduced to a minimum not through politics, but only by changing the socioeconomic status of a specific agent. Any of the above-mentioned models of development/self-development as a tool for combating poverty are derivative and logical elements of capitalism, i.e., a product of an economic environment with a maximally free market economy and competition, and a high level of overall freedom. Emphasis is placed on the special role of agents with an opportunistic worldview and behavior, whose presence is an objective phenomenon. A description of the universal economic objective of overcoming/minimizing poverty based on a set of actions within a clearly defined local economy is provided.

Keywords: poverty, poverty methodology, nature of poverty, poverty theory, poverty assessment methods, overcoming poverty.

Fig.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 28.

Lohosha Roman V. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of Agricultural Management and Marketing, Vinnytsia National Agrarian University (3 Soniachna Str., Vinnytsia, 21008, Ukraine)

E-mail: Lrv@vsau.vin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6462-5083>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/1013277>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57213193418>

Krychkovskiy Vadym Yu. – PhD, Senior Lecturer of the Department of Plant Breeding and Horticulture, Vinnytsia National Agrarian University (3 Soniachna Str., Vinnytsia, 21008, Ukraine)

E-mail: 2112kv@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4415-0708>

Вступ. Бідність – як явище будь-якого соціуму – була ідентифікованою з часів самих перших цивілізацій, і це має широке документальне підтвердження. Природа, наслідки та можливості мінімізації злиднів вивчалися завжди; відповідні негативні ефекти традиційно сприймалися як катастрофічні загрози, що призводять до голоду, смуту, війни тощо. При цьому погляди на це явище радикально змінювалися у міру реалізації досягнень науково-технічного прогресу і загального зростання рівня якості життя. Багатьма країнами світу впродовж останнього сторіччя, вже в індустріальну епоху, було здійснено безпрецедентні зусилля щодо подолання злиднів. Проте можна стверджувати, що проблема залишається невирешеною і досі, хоча бідність постіндустріального етапу набула нових змісту, розмірів, прояву.

Значну частину наукових публікацій з різних галузей науки і публіцистики, у т. ч. економічних, присвячено цій проблемі. Загальновизнаним є той факт, що бідність є безпосереднім фактором економічної системи, що, за більшістю оцінок, чинить негативний вплив, обмежуючи зростання і прогрес. Проблема є важливою і для України, особливо з урахуванням війни. Тому створення економічної моделі мінімізації такого негативу можна віднести до пріоритетних завдань наукових досліджень. Водночас у сучасному інтелектуальному просторі не існує єдино визнаної методології, теорії, моделі, ідеології та рекомендації боротьби з бідністю. Все зазначене різко актуалізує важливість відповідних наукових пошуків.

Аксіоматичне припущення про об'єктивність бідності водночас породжує гіпотезу про те, що з високим рівнем

За останні 70 років світова наука створила розгалужений методичний апарат для оцінювання бідності, який сьогодні є достатньо поширеним і апробованим, як стверджується, у різних умовах [6; 12; 15]. Такі методики спираються на систему показників оцінки бідності, а саме: рівень бідності, дефіцит грошового доходу, дефіцит наявних ресурсів, проміжок низького доходу, поріг бідності, ризик бідності, індекси бідності, за схемою Фостера – Гріра – Торбеке, синтетичні індикатори бідності, за схемою А. Сена, індекс Ваттса, час «виходу» з бідності; математично в літературі запропоновано сукупність формул і коефіцієнтів, наприклад, коефіцієнт Джині (або т. зв. «індекс гостроти бідності»), коефіцієнт бідності та рівня бідності, індекс Кейтца та ін.

Водночас вважаємо, що зазначені методики, орієнтуючись здебільшого на національний вимір, все ж таки мають обмежений потенціал до використання у разі необхідності проведення масштабних експериментів; окремо також хотіли б вказати на складність методик, що побудовані на опитуванні респондентів у цих питаннях.

Слід наголосити окремо на тому, що питання природи бідності і можливості її подолання є зовсім неоднозначним, бо у світі у різні часи і за різних умов існували й існують різні точки зору з цього приводу. І це не просто різні погляди – за такими різні методології, світогляди, філософії, які кардинально різняться.

Наприклад, у менеджменті існує досить відома, візнана і логічно проста теорія мотивації «XYZ» [16], за якою категорія агентів – підлеглих «X» *завжди працює погано*, а категорії «Y» – *завжди добре* (інші моменти теорії зараз є другорядними); «Z» – *може працювати погано або добре залежно від конкретних умов*. Спростування цієї теорії нами у літературі не зафіксовано. Підкреслюємо, що теорія апробована в дуже численних експериментах насамперед у США, де проблема мотивування завжди розглядалася як виключно важлива. Тобто якась частина суспільства, з одного боку, *завжди є проблемною* з точки зору соціо-економічних характеристик, а, з іншого, актуалізує питання створення умов, за яких ті агенти, що потенційно можуть працювати погано, все ж таки діяли не так.

Дана теорія непоодинокі. Звернемося до загадки терміну «пролетаріат» (від лат. *proles* – «потомство» та лат. *proletarius* – нижчий клас). Відома версія К. Маркса [17], яка являла собою приклад скоріше політичних та економічних фантазій. І є версія, яка виникла до К. Маркса за 1,5 тис. років у Давньоримській імперії, де чітко розумілося (за описом [18]), що якась частина людей (до 20%) ніколи не буде працювати, не буде працювати наполегливо, не буде захищати Батьківщину, а звідси – не може мати громадянських прав (участі у виборах, служби в армії та ін.), не має права отримувати землю і т.д. Римляни були згодні поставляти продовольство цій частині людей без громадянства, аніж здійснювати спроби їх перевиховувати (хоча, мабуть, такі спроби були). Виключно важливо, що така поведінка наслідувалась у сім'ях, що було очікуваним; при цьому така категорія людей завжди вороже ставилася до держави й оточуючих. Все це і називалося «*пролетаріатом*», і А. Тойнбі підкреслив [18], що такий пролетаріат завжди має місце, нікуди не зникаючи.

Вже у другій половині XX ст. О. Льюїс обґрунтував [2] поняття «*субкультури бідності*» як сукупності механізмів, що постійно віроджують бідність через особливі світогляди людей, життєві принципи, виховання дітей, що підтвердило в цілому давньоримську версію.

Гіпотетично (і не тільки) можна стверджувати, що природна диференціація такої групи агентів є джерелом бідності як універсального явища і, наприклад, в Україні та її аграрному соціумі.

Історично економічна наука розглядала різні версії природи бідності. У світовій науці широко відомі випадки, коли боротьба із бідністю розглядалася як безпосереднє завдання економічної теорії.

Так, роботи Т. Мальтуса [19] були ініційовані свого часу саме проблемою бідності. Як відомо, Т. Мальтус вважав природу бідності в надлишку людей і нестачі благ (якщо дуже спростити). Логічність такого підходу заворожувала свого часу, і це збереглося й до сьогоднішнього дня врешті-решт. За біблейними канонами в мальтузіанській версії рай – якщо такий існував – являв собою фіксовану і дуже незначну кількість людей (Адама і Єву) в умовах повного забезпечення благами. Як пам'ятаємо, порушення цієї кількісної фіксації і демографічний вибух внаслідок цього призвів до того, що забезпечення людства благами стало проблемою, більше того – головною проблемою (саме тому і виникло те, що ми називаємо сьогодні економікою). У даному разі маємо ринкову інтерпретацію співвідношення функцій споживання і продуктивності в економічній системі.

У такому ж контексті були викладені результати дуже відомих свого часу і, очевидно, перших фундаментальних досліджень бідності в роботах Ч. Бута [20]. Теорію кейнсіанства [21] було побудовано на тезі про необхідність регуляцій для вирішення завдання боротьби із безробіттям та супутньою бідністю. Як вже згадувалося, дуже поширеною в економічно розвинутих країнах світу стала теза про соціально орієнтовану ринкову економіку в інтерпретації Л. Ерхарда [9], А. Мюллера-Армака [11], Г. Мюрдала [13] та ін.

Натомість і класична політекономія в більшості своїх постулатів, і неоліберальна, наприклад, у вигляді монетарної течії [22] загалом скептично ставилися до питання активної боротьби із бідністю за рахунок податків, які сплачує та частина суспільства/бізнесу, що важко і наполегливо працює. Як вважалося, такі програми є не просто тягарем для економіки, такі просто неефективні, бо здійснюються не за бізнесовими, а за бюрократичними проектами.

Виходячи із полярності зазначених наукових ідей, зрозумілим є той факт, що через низку об'єктивних і суб'єктивних причин соціальна політика в різних країнах кардинально відрізняється від полюсів, коли відповідні соціальні програми становлять сутність державної політики загалом до практично повного ігнорування існуючих в країні соціальних проблем.

Також можна відзначити ступінь оптимізму щодо вирішення проблеми бідності. Так, Т. Мальтус [19] вважав людство приреченим на бідність через випереджальне збільшення населення. Г. Мюрдаль [13] також поділяв точку зору про закономірне загострення проблеми на рівні співвідношення «багаті країни Півночі – бідні країни Півдня»,

використовуючи термін «*circulus viciosus*» («зачароване коло»), з якого слаборозвинені країни самостійно вийти не можуть (т. зв. ефект «*колоподібного вливу ефекту відсутності інвестицій*»). Своєю чергою, точка зору А. Банерджі, яка хронологічно являє собою останній етап наукових пошуків, полягала у висновку про те, що проблема бідності не має швидких ефективних рішень, наприклад, за рахунок підвищення доходів, адже породжує наступне коло проблем для традиційно бідних верств населення [6].

Напівпорожня (чи напівзаповнена) склянка води, як відомо, ділить людство на оптимістів і песимістів. Натомість Т. Шульц стверджував [1], що навіть у примітивному господарстві фермери діють раціонально і використовують свої ресурси ефективно в межах доступної їм інформації; загалом – це підстава стверджувати про можливість успішного розвитку бідних аграрних народів. Аналогічно Е. де Сото [23] наголошував на тому факті, що переважна частина країн III світу, стикаючись із набагато складнішими проблемами, ніж в економічно розвинутих країнах, проте загалом успішно їх вирішують (або намагаються вирішити) різноманітними способами; підкреслювалося, що потенціал саме цієї частини людства на сьогодні явно переважає дух підприємництва в багатих країнах. Також слід звернути увагу на загальновідому парадигму і теорію модернізації, яка, безсумнівно, ґрунтується на філософії капіталізму, згідно з якою успішний економічний розвиток можна забезпечити в будь-яких умовах у тому разі, коли будуть створені передумови для капіталізму.

Слід підкреслити, що лише останні приблизно 250 років (а це дуже короткий термін) цивілізація, набувши якогось прийнятного рівня матеріального достатку, взагалі почала фіксувати той факт, що існує проблематика бідності; сформувалося уявлення про те, що бідність, по-перше, існує в масових масштабах, по-друге, таке її існування є морально негативним, по-третє, бідність можна подолати або принаймні спробувати це. Згадаємо, що до цього часу бідність розглядалася як суто об'єктивне явище, наближене до природних катаклізмів.

Таким чином, саме капіталізм і наслідки його розвитку породили нову філософію економічного світогляду щодо бідності, де ставилося питання про можливість:

- 1) ділитися прибутками з незаможними у спосіб, який визначить матеріально забезпечена особа, що згодна добровільно надавати такі блага;
- 2) копіювати модель успіху одних груп агентів стосовно діяльності інших, маргінальних;
- 3) створення законодавства, що передбачало б перерозподіл благ від одних груп до інших так, як це вбачає за доцільне регулятор або ж інший вид діяльності державних інститутів, які ініціювали (принаймні декларативно) боротьбу з бідністю знову ж таки за рахунок зазначеного трансферту.

Тріада таких поглядів визначила конфлікт ідей і практики щодо вирішення проблеми на весь подальший перебіг цивілізації. Будь-яка економічна теорія із часів класичної політекономії не могла уникнути ні самої проблематики, ні пошуку механізмів вирішення проблеми.

Зрозуміло, що названі підходи будувалися на різному розумінні суті проблеми – багатства як дива, дару Господ-

нього чи Долі, бідності як пороку кожної людини, яка не бажає змінити свій стан або ж недосконалості економічного світу – наявності експлуатації, влади багатіїв тощо. У кожному разі, повторюємося, це є різними філософіями.

На перетині епох індустріального – постіндустріального суспільства виникла і додаткова ідея про те, що НТП дозволить виробляти набагато більше благ (пригадаємо теорію Т. Веблена [24] та інших послідовників «технократичного інституціоналізму» про можливість революції інженерів), проте і в цьому разі організаційне вирішення проблеми бідності впиралося в названий спектр альтернатив.

Перший підхід, який найчастіше асоціювався із благодійністю, отримав доволі широке поширення та зберігся у цілому ряді насамперед економічно розвинутих та ін. країн як приватні ініціативи. Існує величезна кількість прикладів благодійності та небачених сум пожертв, якщо підрахувати такі. Така діяльність сьогодні є дуже поширеною; проблемою є відсутність прямої кореляції між сумами допомоги і вирішенням проблеми. З іншого боку, як свідчить практика, здійснення такої діяльності за існуючого інституту держави сьогодні призводить до того, що, за деякими оцінками, до 50 % пожертвувань зникають у вигляді податків та бюрократичних витрат на сам процес, що не може не викликати питань.

Другий підхід можна асоціювати з ідеями того самого У. Петті [25] (який вважав працю «*батьком*» будь-якого багатства), А. Сміта [26], Д. Рікардо [27] та величезної кількості інших ідеологів та прихильників ідеї про те, що матеріальний успіх – це справа самого індивідуума врешті-решт. Це – підхід, який ми поділяємо і який єдиний має внутрішню логіку інституційних змін, які будуть розглянуті далі. Ця теорія модернізації продовжує мати безліч прихильників.

Проте в історії цивілізації найбільшого поширення отримав третій підхід, асоційований із лівими ідеями та тоталітаризмом водночас. Держава зразка Новітньої історії, наприклад, вибудувала загальну схему прогресивної шкали оподаткування і допомоги нужденним у різному вигляді, представивши аргументи щодо загальної раціональності й ефективності цього – згадаємо відомий принцип досягнення «*економіки добробуту*» А. Пігу [28], за яким бідні більшою мірою відчують покращення в разі зростання допомоги навіть у невеликих обсягах, ніж багаті відчують погіршення в разі стягнення прогресивного податку та перерозподілу останнього на цю допомогу.

Сьогодні в межах універсальної регулятивної доктрини найчастіше до напрямків і механізмів зниження рівня бідності відносять: створення умов для зростання виробництва, доходів, зайнятості; перехід до соціально-орієнтованої ринкової економіки та введення прогресивного оподаткування; підтримання макроекономічної стабільності; контроль за співвідношенням між мінімальною та максимальною заробітною платою; подальша активізація відповідних соціальних програм; введення безумовного основного доходу; контроль за імміграцією (скорочення імпорту бідності). Зазначимо шляхетність таких цілей, навіть незважаючи на їхню суперечливість, проте повну відсутність механізмів у вигляді загальнодоступного інженерного інструментарію, що були б здатні забезпечити такі.

коректності можуть бути побудованими: єдина прийнята логіка пізнання цього явища, а також теорія, що пояснює природу, причини бідності, відповідно – методики, що дозволятимуть коректно оцінювати масштаби явища. На основі зазначеного очікувано можливо сформулювати і вирішити множини конкретних задач, а також побудувати модель економічного розвитку, де вплив бідності буде мінімізовано (як варіант – навіть використано її внутрішній умовний потенціал) із суспільно прийнятною ефективністю, тобто за допустимих витрат і втрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як уже було зазначено, з давніх-давен бідність визнавалася як одна з основних проблем цивілізації. Це явище згадувалося у хроніках і активно вивчалось у міру становлення основ економіки, політики, моралі, права, соціології.

Досвід ранньої філософії (античної та східної) свідчить про виключну увагу, яка приділялася проблемі майнової нерівності. Практично однозначною було уявлення про те, що майнова нерівність призводить до смуту в країні, звідси завдання влади – уникати такої поляризації соціуму. Зазначена філософія збереглася в Середньовіччі, і лише в епоху меркантилізму ідея про можливість збагачення почала поширюватися в масах. Такий фундаментальний злам у ментальності отримав додатковий потужний імпульс під час «промислової революції» та поширення капіталізму, що мало наслідком становлення індустріальної цивілізації з її нечуваним досі рівнем життя.

Перші спроби системного, наукового дослідження бідності було здійснено у XIX ст. в найбільш заможній, індустріальній, капіталістичній Англії. Проте системні дослідження, зіставні із сьогодишніми методологічними і методичними наробками, розпочалися впродовж останнього століття. Саме в цей час економістами ініціювалися вивчення природи майнової нерівності, де акценти вже було зроблено на тому, що це є негативом і повинно бути щонайменше мінімізовано. Значний внесок у дослідження майнової сегрегації внесли економісти і соціологи, більшість з яких дійшли висновку – знову ж таки – про природність такої диференціації.

Вважаємо, що найбільш ґрунтовні дослідження бідності було здійснено у другій половині XX ст. Значна частина відповідних наукових пошуків, відзначених Нобелівськими преміями в галузі економіки в цей час, були акцентовані саме на цій сфері. У цьому зв'язку слід відзначити таких вчених: Т. Шульца [1] та А. Люїса [2], (1979 р.) («за новаторські дослідження економічного розвитку з особливим урахуванням проблем країн, що розвиваються»), Дж. Тобіна [3] (1981 р.) («за аналіз стану фінансових ринків та їхній вплив на політику прийняття рішень у сфері витрат, на становище з безробіттям, виробництвом і цінами»), А. Сена [4] (1998 р.) («за внесок в економіку добробуту»), А. Дітона [5] (2015 р.) («за дослідження споживання, бідності та добробуту»), А. Банерджі [6] (2019 р.) («за експериментальний підхід до боротьби з бідністю»). Саме у працях цих вчених було закладено основні відомі досі підходи до проблематики бідності.

Найчастіше здобутки цих та інших учених логічно отримали назву «боротьби з бідністю». Саме з «боротьби з бідністю» виникла сучасна парадигма соціальної політи-

ки так чи інакше. Більшість інших публікацій на цю тему тією чи іншою мірою концептуально відповідають саме такому вектору загального дискурсу.

Узагальнюючи зазначені точки зору, а також накопичений до цього часу досвід, можна стверджувати, що проблему бідності слід віднести до невирішених досі ні у науковому, ні в прикладному контексті. Чим більше ресурсів витрачається у світі на подолання бідності, тим гострішою, хоча і у новому ракурсі, виглядає з часом ця проблема. Наведені підходи являють собою спектр доволі різних позицій і світоглядів, які, як вважаємо, потребують щонайменше уточнення. Можна стверджувати про відсутність єдиної методології, концептуальних, фундаментальних основ трактування бідності. Важливим є той факт, що більшість досліджень такого роду мали і продовжують мати орієнтацію на «ліві» теорії (наприклад, поширені уявлення про ключову роль держави у подоланні бідності за рахунок перерозподілу доходів у суспільстві, а також інші постулати з ідеології соціалізації), що, на нашу думку, є невірним апріорі. Звідси проблема потребує подальшого і більш детального дослідження, у т. ч. і в Україні.

Метою статті є систематизація та аналіз найбільш відомих концептів і практик визначення, оцінювання та протидії бідності.

Конкретизація мети сформована на основі вирішення таких завдань:

- 1) здійснити опис найбільш відомих концептів і практик визначення, оцінювання та боротьби з бідністю;
- 2) представити авторський підхід до зазначеної проблематики;
- 3) довести коректність твердження про те, що бідність можна програмувати, моделювати і керувати нею в межах окремої економічної задачі.

Методологія, методи, об'єкти досліджень. Авторський підхід ґрунтувався на лібертаріанській теорії трактування всіх соціоекономічних процесів, у т. ч. бідності як певного функціоналу будь-яких економічних відносин. Було використано загальні та спеціальні методи економічних досліджень, а також відомі методи і методики аналізування заявленої проблеми. У цій статті вивчалася проблематика бідності як загального суспільного явища. Емпірична база пошуків ґрунтувалася на даних стосовно сільських територій Вінницької обл. (Україна) на 2020-ті рр., проте результати деталізованих досліджень стосовно реальних об'єктів і груп агентів будуть представлені у циклі наступних публікацій.

Викладення основних результатів дослідження. Загальні методологічні засади дослідження та подолання бідності є невід'ємними від такого феномену XX–XXI ст. як соціальна (соціально-орієнтована) політика (економічна політика).

Традиційною в останні 200 років у суспільстві є точка зору про те, що соціальна політика належить до обов'язкових елементів загальної політики в цивілізованому світі. В економічній науці поняття «соціальна політика» (макрорівня) чи «соціальні функції» (на макро- і мікрорівнях) ввійшли в обіг впродовж останніх 100 років. Під цим розумілося, що держава чи підприємства, окрім еко-

номічних, повинні виконувати якісь неекономічні функції за неекономічними критеріями цілестановлення, результативності та ефективності. Така політика із самого початку передбачалася як підтримка певної частини соціуму, що потребує цього через різні причини. Інтенсивність такої політики об'єктивно залежить від ряду факторів, а саме: майнового стану маргінальних груп населення, стану економіки країни, типу і філософії регуляторної політики, внаслідок цього – розміру податків, політики бюджетних видатків, а також від суб'єктивних чинників – суспільної думки і поширеної економічної політики політичної еліти про необхідність подібних дій.

Світовий досвід свідчить про певну диференціацію видів і типів соціальної політики в різних країнах. Як відомо, на проблематиці соціалізації капіталістичного суспільства почали акцентувати увагу ще у XIX ст. в рамках класичної політекономії, прикладом чого стала позиція Дж. Стюарта Міля [7]. Поняття «соціально-орієнтована ринкова економіка» (і держава відповідно) стало не тільки фундаментальним науковим базисом низки теорій – від В. Ойкена та його послідовників [8–12] – з другої половини XX ст., але й економічною філософією більшості сучасних країн III світу. Можна окремо визначити тип континентальної Європи (ордoliberalний, скандинавський та ін.), англосаксонський та ін. Чомусь виявилось, що ступінь освіченості еліт нових країн після розпаду колишнього радянського блоку безпосередньо залежить від декларацій побудувати країну із соціально-орієнтованою ринковою економікою. Такі типи істотно різняться; очевидно, існує унікальний досвід соціальної політики кожної країни, що потребує окремого дослідження.

Найбільш типовою версією соціально-орієнтованої доктрини фрайбурзької школи [8–12] соціальність ринкової економіки розглядається на основі таких ключових тез:

- 1) економіка повинна відображати інтереси всіх груп агентів суспільства;
- 2) економічна система повинна досягнути загального добробуту;
- 3) будь-які форми власності, організації бізнесу та механізми господарювання повинні поєднуватися на основі прийняттого плюралізму.

При цьому така соціальність ринкової економіки має, як стверджувалося, бути імплантованою у зміст державної політики. За версією А. Рюстова, В. Рьопке, А. Мюллера-Армака та ін. [8–12], соціально-ринкова економіка трактувалася як політичний устрій, за якого цілеспрямовано організована економіка вільного ринку, що функціонує на засадах регульованої конкуренції, забезпечує соціальний прогрес і економічну основу для соціальної політики; при цьому соціально-орієнтована ринкова економіка повинна була демонструвати вищу ефективність, аніж інші форми ринкового господарства.

Один із найбільш відомих теоретиків соціально-ринкового устрою постіндустріальної економіки Г. Мюрдаль [13] особливості такого вбачав у наступному:

- 1) забезпечення всіх громадян до рівня високого прожиткового мінімуму й надання в разі потреби матеріальної допомоги;

- 2) наданні певного права на блага для незаможних верств;
- 3) створення економіки, де будь-які агенти зможуть заробляти кошти для повноцінного життя у законний спосіб;
- 4) задоволення високого рівня освіти, медичної допомоги тощо;
- 5) забезпеченні сприятливих умов праці для найманих робітників та захисту від можливих дисфункцій ринкового господарства;
- 6) забезпеченні економічної безпеки, захисту прав і свобод, у т. ч. від політичного, ідеологічного та адміністративного тиску;
- 7) забезпеченні найбільш можливої усталеності життя суспільства.

Ця картина соціуму виглядає беззаперечним ідеалом, досягнути якого людство мріяло завжди. Наскільки це можливо досягнути? І проблемою у даному разі постає, як вважаємо, не тільки (і не стільки) розвиток економіки, а закладені природньо вади ментальності.

Проблематика соціальної політики передбачає об'єктивність факту майнової нерівності в якійсь країні, причому в помітних масштабах. Із найдавніших часів така нерівність фіксувалася – здебільшого як об'єктивне явище – і враховувалася в політичній діяльності.

Іншим принциповим питання є те, що може бути віднесеним під категорію «бідність». Бідність, маючи безліч емоційних і наукових визначень у літературі, загалом може бути означена як стан людини, за якого вона не може задовольнити мінімальні потреби. На думку А. Сена [4], бідність – це не просто брак грошей, але й відсутність можливості реалізувати свій потенціал; як вважає Е. Дюфло [6], бідність – це більше, ніж відсутність грошей: бідність змінює хімічний склад організму людини; своєю чергою, це спотворює механізм прийняття раціональних, вигідних, правильних рішень, перетворюючи бідність у хронічний стан, з якого немає виходу.

Методично в літературі оперують поняттями *абсолютної* (недостатність умов для фізіологічного виживання) та *відносної* (невідповідність до певних суспільних стандартів) бідності. Окреме місце займає, як вважаємо, т. зв. *суб'єктивна* бідність, коли лише сама людина визначає стан власної бідності – в деяких джерелах [14] використано термін *інституційної* бідності, який, очевидно, є певним аналогом до суб'єктивної. Вважається [2; 4; 6], що абсолютна бідність може бути ліквідована, тоді як відносна – зберігається і навіть може зростати у міру підвищення суспільних стандартів.

Загальнопоширеною є точка зору про те, що у реальному світі бідність викликається різними причинами: економічними, соціально-медичними, демографічними, освітньо-кваліфікаційними, політичними, регіонально-географічними, релігійно-філософськими тощо. Масштаби абсолютної бідності оцінюються [5; 6] понад 70% в Мадагаскарі, Мозамбіку, Сьєра-Леоне, Нігерії та ін. до 7% у США, 14% у Німеччині; слід вказати на суперечливість цифр у часі та в залежності від методик, що використовувалися. Мабуть, бідність в Сахарі і Данії істотно відрізняються.

Традиційно для висвітлення якоїсь проблеми та можливостей її вирішення виникала певна теорія. Як може бути визначено економічну теорію бідності? Впевнено можна стверджувати, що у цілісному вигляді – з вимогами та змістом як для будь-якої теорії – такої досі не створено. Нами було сформульовано *лібертаріанську версію теорії бідності*. Відповідно така теорія містить: набір фактів, ідею, певні усталені причинно-наслідкові залежності, що можуть, як вважаємо, вважатися закономірними (або певними аналогами законів), множину постулатів і положень (табл. 1).

Отже, головний зміст авторської теорії полягає у тому, що проблема бідності вирішується автоматично у міру становлення лібертаріанського типу економіки.

Будь-які додаткові заходи мають бути чітко підпорядкованими ідеології такого типу економічної системи.

Якщо не брати до уваги загальнонаціональний вимір політики боротьби з бідністю, то відповідно конкретизована економічна задача є раціональною у такому вигляді (рис. 1).

Таблиця 1

Змістовне відображення лібертаріанської теорії бідності (авторське тлумачення)

Структурні елементи теорії	Зміст
Факти	<ol style="list-style-type: none"> 1. Впродовж останнього століття масштаби злиднів (абсолютної бідності) у світі різко зменшилися. Натомість бідність – у широкому розумінні – набула нового вигляду і зросла насамперед в економічно розвинутих економіках. 2. Сучасне уявлення про боротьбу з бідністю практично повсюдно трансформувалося у ліві ідеології. 3. Ефективність традиційної державної політики боротьби з бідністю є щонайменше сумнівною
Ідея	У подоланні бідності основополагаючою є філософія розвитку. Бідність завжди має індивідуальний вимір і модель корекції; єдиним логічним варіантом боротьби з бідністю є модель розвитку/саморозвитку, яка передбачає кардинальну зміну поведінки конкретного агента. Бідність можна звести до мінімального рівня не у сфері політики, а лише за рахунок зміни соціоекономічного статусу конкретного агента. Будь-які зазначені моделі є похідними і логічними елементами капіталізму, тобто продуктом економічного середовища з максимально вільною ринковою економікою та конкуренцією, рівнем загальної свободи в цілому
Закони	<ol style="list-style-type: none"> 1. Завжди буде мати місце якась частина агентів із опортуністичним світоглядом і поведінкою (нами це названо як «опортуністична група агентів» (ОГА)). Проте чисельність такої групи за нормальних умов не зростатиме до критичного рівня, тобто до руйнування економічної системи. Порушення вільного ринкового і конкурентного середовища призводитиме до зростання ОГА і навпаки. 2. Умотивованість (економічна значуща) агента визначається насамперед можливістю самореалізації. 3. Регуляторне економічне середовище, а також державна політика боротьби з бідністю стимулює як абсолютну, так і відносну бідність. 4. Нормальне економічне середовище (ринкова система обміну за умови економічної свободи як головної конституції соціуму) в тривалому періоді зменшує будь-яку бідність до певного мінімального (природного) рівня
Постулати	<ol style="list-style-type: none"> 1. Причинами бідності є: <ol style="list-style-type: none"> 1) природна наявність ОГА; 2) деструктивний фактор оточення на рівні сім'ї, клану, території проживання; 3) провокування внаслідок здійснення регулятивної політики надання безпідставних благ; 4) у короткому періоді – економічні кризи локального і національного рівнів. 2. Будь-які програми ресурсної підтримки, що не підкріплені зазначеною умотивованістю, зменшують таку умотивованість і провокуватимуть зростання ОГА. 3. В реальному світі має місце співвідношення таких моделей поведінки агента, що мають функціонал можливої бідності: 1) зниження схильності до саморозвитку внаслідок низького рівня життя; 2) вищої умотивованості агента до самореалізації за нижчого майнового стану
Положення	<ol style="list-style-type: none"> 1. Про необхідність диференціації бідності та груп агентів-реципієнтів даного явища за критерієм поведінки та потенціалом до саморозвитку. 2. Про доцільність ідентифікації бідності на рівні місцевих економік за детального врахування всіх їхніх особливостей. 3. Про низьку ефективність традиційних практик державної політики боротьби з бідністю через нераціональне використання ресурсів, корупційні складові, а також провокування деструктивної поведінки. 4. Про дисфункціональність і негативні наслідки будь-якої політики надання благ з метою усунення бідності, що не передбачає зміну поведінки агентів-бенефіціаріїв (за винятком дітей та окремих вразливих груп населення)

Джерело: авторські дослідження

I. Передумови до постановки задачі:
<ol style="list-style-type: none"> 1. Розглядається випадок зовнішнього впливу щодо визначеної території, де чітко визначені ініціатори змін (окремі агенти, представники університетів, місцевих громад, недержавних організацій тощо). 2. Розв'язком задачі вважається зростання зайнятості на дослідженій території внаслідок дій агентів-ініціаторів. 3. Визначено певну територію (регіон, місцеву економіку і т.п.) з конкретними соціоекономічними характеристиками, рівнем розвитку, потенціалом, де все зазначене відомо з достатнім рівнем коректності
II. Оцінювання реального стану:
<ol style="list-style-type: none"> 1. Здійснення соціологічної диференціації агентів території, у т. ч. із визначенням вразливих груп агентів. Така вразливість чітко ідентифікована за: реальним рівнем доходів, поведінкою, настроями. Звідси визначено ОГА та, головне, групу, що наближена до ОГА, проте потенційно здатна до саморозвитку (нами це означено як потенційна група агентів (ПГА)). 2. На цій основі визначається потенціал робочої сили та її якість, потенціал підприємництва тощо
III. Оцінювання можливостей зовнішнього цільового впливу:
<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначаються можливі агенти-донори та їхній потенціал на цій території (тобто підприємців, керівників і менеджерів підприємств, реальних та потенційних інвесторів тощо)
IV. Здійснення цільової політики комунікування та співпраці між агентами-донорами та ПГА з відповідними рекомендаціями
V. Відстеження динаміки змін та коригування дій

Рис. 1. Алгоритм вирішення економічної задачі мінімізації бідності

Джерело: авторські дослідження

Отже, у світі, на світоглядних рівнях, у науці, зокрема економічній, існує спектр полярних ідей щодо природи бідності та шляхів і можливості її подолання. Будь-які відомі та ініційовані свого часу дослідження не дали однозначної відповіді на ці питання. Можливо, це саме та частина людського буття, де однозначної відповіді і не може бути через методологічну проблему біхевіоризму. Можливо, що означені три парадигмальні сприйняття бідності і поділяють людство на групи агентів, де кожен має знайти свою філософію і своє місце в соціумі. Достатньо легко уявити суспільство, де всі агенти налаштовані забезпечити себе, самостійно працюючи, проте соціум, де всі очікують допомоги – навряд чи є реалістичним. У житті, вочевидь, переважає змішаний варіант, як можна переконатися, аналізуючи сьогодення. Проте, як вважаємо, альтернативи лібертаріанській моделі не існує.

Висновки.

1. Бідність, злидні супроводжували цивілізацію упродовж усього її розвитку. Звідси має право на життя точка зору про те, що капіталізм, як і сама цивілізація, виникли як Відповідь людства на Виклик злиднів. Кожна людина щонайменше розуміє, якщо на собі не відчула, що таке бідність, термін є загальнозрозумілим для будь-кого; водночас на побутовому рівні (виявляється, що не тільки на побутовому) спостерігається дуже різне розуміння природи явища, і так, мабуть, було завжди.
2. Природа масової бідності – у широкому контексті – зумовлена спотвореннями психології окремого агента. Логіка пізнання бідності ґрунтується

на твердженні про те, що бідність є вадою, зароджується і відповідно може бути мінімізованою передусім на індивідуальному рівні.

3. У філософському вимірі природа бідності – це проблема реалізації власного потенціалу окремим агентом. За цієї неможливості індивідуум сприймає себе злидарем, а зовнішній світ – як негативну сферу життєдіяльності, яку неможливо змінити. У разі розуміння людиною того факту, що вона може реалізуватися, настає відчуття певного економічного аналога щастя, що унеможливає асоціативність із бідністю. Жодні емпіричні виміри доходів і споживання не слід розглядати як методичну основу визначення бідності. Натомість відчуття бідності, приналежності до бідності, а також альтернативи, побудовані на самореалізації, – саме ці ідеалістичні імперативи і складають методологію бідності.
4. Диференціація, у т. ч. майнова, є природним явищем, обумовленим різним станом агентів з огляду на достатньо зрозумілі причини. Світ реалій побудований на нерівності людей. Нерівність агентів становить філософську основу ринкового обміну, який був би неможливим у разі відсутності нерівності. Монополістична конкуренція, що панує в суспільстві завжди, є основою такої диференціації, і це є певним фундаментальним економічним законом цивілізації. Така диференціація і можлива сегрегація не може розглядатися як підстава до побудови функціоналу економіки й політики.

Будь-які політичні механізми регулювання диференційованих доходів із розрахунку різниці між максимальними і мінімальними є нелогічними, нераціональними і неприйнятними.

5. Відповідно подолання (мінімізація) бідності може бути здійснене перш за все на індивідуальному рівні зміни філософії, світогляду, моделі поведінки, формування на цій основі ефективної моделі самоменеджменту. Будь-які зовнішні впливи – пропаганда, роз'яснювальна діяльність, освіта тощо – є другорядними позитивними факторами.
6. Запити агентів до соціальної допомоги найчастіше не залежать від рівня матеріального достатку і завжди будуть вищими за патерналістської моделі соціального контракту. Аксиомою цивілізаційних вимірів проблеми є те, що патерналізм обмежує самореалізацію агентів, тоді як лібертаріанство побудоване на філософії подібної само-реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Schultz T. W. Reflections on Agricultural Production, Output and Supply. *Journal of Farm Economics*. 1956. Vol. 38 (3). P. 748–762.
2. Lewis W. A. *The Theory of economic Growth*. London : Allen & Unwin, 1955.
3. Tobin J. Liquidity preference as behaviour towards risk. *The Review of Economic Studies*. 1958. No. 67. P. 78–92.
4. Sen A. *Rationality and Freedom*. Belknap Press, 2004. 752 p.
5. Deaton A., Case A. Deaths of Despair and the Future of Capitalism. Princeton University Press, 2020.
DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvpr7rb2>
6. Banerjee A., Duflo E. *Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*. New York : PublicAffairs, 2011. 60 p.
7. Мілль Дж. С. Про свободу та інші есе / пер. з англ. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 463 с.
8. Eucken W. *The Foundations of Economics: History and Theory in the Analysis of Economic Reality*. Springer, 1992. 366 p.
9. Ерхард Л. *Добробут для всіх / за ред. В. Золотарьова, Н. Афончиної*. Київ : Well Books, 2023. 384 с.
10. Röpke W. The Economics of Full Employment. In: Hazlitt H. ed. *The Critics of Keynesian Economics*. New Rochelle New York : Arlington House Publishers, 1977. P. 370–374.
11. Muller-Armack A. *Wirtschaftsordnung und wirtschaftspolitik. studien integration*. Bern; Stuttgart : Paul Haupt, 1976.
12. Rüstow A. Ortsbestimmung der Gegenwart. Eine universalgeschichtliche Kulturkritik, T. 1-3, 1950-1957: т. 1: Ursprung der Herrschaft; т. 2: Weg der Freiheit; т. 3: Herrschaft oder Freiheit?
13. Myrdal G. *The Political Element in the Development of Economic Theory*, Routledge, 1956. 298 p.
14. Мороз О. В., Кравчук О. Ю. Бідність в аграрному соціумі: методологія і методика дослідження. *Ефективна економіка*. 2016. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5015>
15. Чанг Х.-Ю. *Економіка. Інструкція з використання*. Київ : Наш Формат, 2016. 400 с.
16. McGregor D. Human Side of Enterprise. *Management Review*. 1957. No. 11. P. 41–49.

17. Marx K. *Capital: A Critique of Political Economy*. Benediction Classics, 2019. 594 p.

18. Тойнбі А. Дж. *Дослідження історії*. Київ : Основи, 1995. 401 с.

19. Мальтус Т. *An Essay on the Principle of Population, as It Affects the Future Improvement of Society, with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and Other Writers*, 1798).

20. Booth, Charles. *Life and labour of the people in London*. Poverty. Rev. ed. N. Y. : A.M. Kelley, 1969.

21. Keynes J. M. *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2009. 542 p.

22. Фрідман М. *Капіталізм і свобода / пер. з англ. Неля Рогачевська*. Київ : Наш Формат, 2017. 216 с.

23. Soto H. *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*. Basic Books, 2003. 288 p.

24. Veblen T. *The Theory of the Leisure Class*. Oxford University Press, 2009. 304 p.

25. Petty W. *Mankind and Political Arithmetic*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015. 94 p.

26. Сміт А. *Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй*. Київ : Port-Royal, 2001. 594 с.

27. Ricardo D. *On the principles of political economy and taxation*. MJP Publishers, 2019. 286 p.

28. Pigou A. C. *The Economics of Welfare 1928*. 71 p.

REFERENCES

- Banerjee A. & Duflo E. (2011). *Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*. New York: PublicAffairs.
- Booth Ch. (1969). *Life and labour of the people in London*. Poverty. N.Y.: A.M. Kelley.
- Chang Kh.-Yu. (2016). *Ekonomika. Instruksiiia z vykorystannia* [Economics: The User's Guide]. Kyiv: Nash Format.
- Deaton A. & Case A. (2020). *Deaths of Despair and the Future of Capitalism*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvpr7rb2>
- Erkhard L. (2023). *Dobrobut dlia vsikh* [Prosperity for All]. Kyiv: Well Books.
- Eucken W. (1992). *The Foundations of Economics: History and Theory in the Analysis of Economic Reality*. Springer.
- Fridman M. (2017). *Kapitalizm i svoboda* [Capitalism and Freedom]. Kyiv: Nash Format.
- Keynes J. M. (2009). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Lewis W. A. (1955). *The Theory of economic Growth*. London: Allen & Unwin.
- Maltus T. (1798). *An Essay on the Principle of Population, as It Affects the Future Improvement of Society, with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and Other Writers*.
- Marx K. (2019). *Capital: A Critique of Political Economy*. Benediction Classics.
- McGregor D. (1957). Human Side of Enterprise. *Management Review*, 11, 41–49.
- Mill Dzh. S. (2001). *Pro svobodu ta inshi ese* [On Liberty and Other Essays]. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy».
- Moroz O. V. & Kravchuk O. Yu. (2016). Bidnist v ahrarynomu sotsiumi: metodolohiia i metodyka doslidzhennia [Poverty in the agrarian society: methodology and research methods]. *Efektivna ekonomika*. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5015>

- Muller-Armack A. (1976). *Wirtschaftsordnung und wirtschaftspolitik. studien integration*. Bern; Stuttgart: Paul Haupt.
- Myrdal G. (1956). *The Political Element in the Development of Economic Theory*. Routledge.
- Petty W. (2015). *Mankind and Political Arithmetic*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Pigou A. C. (1928). *The Economics of Welfare*.
- Ricardo D. (2019). *On the principles of political economy and taxation*. MJP Publishers.
- Röpke W. (1977). *The Economics of Full Employment*. Arlington House Publishers.
- Rüstow A. *Ortsbestimmung der Gegenwart. Eine universalgeschichtliche Kulturkritik*.
- Schultz T. W. (1956). Reflections on Agricultural Production, Output and Supply. *Journal of Farm Economics*, 3(38), 748–762.
- Sen A. (2004). *Rationality and Freedom*. Belknap Press.
- Smit A. (2001). *Dobrobut natsii. Doslidzhennia pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsii* [The Wealth of Nations]. Kyiv: Port-Royal.
- Soto H. (2003). *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*. Basic Books.
- Tobin J. (1958). Liquidity preference as behaviour towards risk. *The Review of Economic Studies*, 67, 78–92.
- Toinbi A. Dzh. (1995). *Doslidzhennia istorii* [A Study of History]. Kyiv: Osnovy.
- Veblen T. (2009). *The Theory of the Leisure Class*. Oxford University Press.

Стаття надійшла до редакції 01.12.2025 р.

Статтю прийнято до публікації 17.12.2025 р.

Оприлюднено 01.02.2026 р.